

УДК 658:330.131.7

Антоніна СВИДЕРСЬКА

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

***Резюме.** Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) підприємства, як і будь-яка інша, пов'язана з необхідністю приймати ризиковані управлінські рішення, які можуть призвести до відхилень від намічених цілей. Внаслідок різноманітності проявів ризику, зокрема у зовнішньоекономічній діяльності, в науковій літературі відсутній єдиний та загальноприйнятий підхід до визначення сутності даного ризику, виокремлення та класифікації його видів. У статті розглянуто основні недоліки у формуванні переліку груп та видів ризиків зовнішньоекономічної діяльності підприємства, принципи та етапи класифікаційного процесу. Запропоновано авторське визначення економічної категорії «ризик зовнішньоекономічної діяльності». Узагальнено погляди різних науковців щодо систематизації зазначених ризиків. Класифікація ризиків зовнішньоекономічної діяльності, запропонована автором, передбачає розподіл ризиків на групи за такими ознаками: відношення до договірної процесу, вид зовнішньоекономічної діяльності та напрямок здійснення зовнішньоторговельних операцій.*

***Ключові слова:** ризик, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічний контракт, міжнародний захід, закордонний контрагент, класифікація.*

Antonina SVIDERSKA

THE CONCEPT AND CLASSIFICATION OF RISKS IN FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF AN ENTERPRISE

***Summary.** The foreign economic activities (FEA) of an enterprise, as any others, are concerned with the needs of enterprise decisions making, that involves risk and could have an impact on the achievement of determined objectives. The foreign economic risk caused by peculiarities of world market economy becomes more unpredictable year after year for the trade community. As a result of risk displays variety, in particular in foreign economic activities of enterprises, the only established approach to the risk essence definition and risks classification is absent in scientific researches on the topic. The article deals with the development of foreign economic risks classification, which enables to determine the place of each risk in the general system clearly and to apply the risk management methods and techniques in more effective and efficient way. The main disadvantages in FEA risks groups forming, principles and stages of risk classification process are investigated. The author's definition of the economic term "the risk in foreign economic activities of an enterprise" is proposed. The views of scientists concerned with the problems of foreign economic risks systematization are summarized. It was determined, that the aim of FEA risks classification development is distribution of the risk into homogeneous groups and subgroups on the basis of the criteria, which facilitate the efficient decision making during the realization of foreign economic activities at the enterprises. The FEA risks classification, proposed by the author, provides that risks are divided into the groups according to the criteria: relation with the contract activities, type of foreign economic activity and direction of foreign economic transactions.*

***Key words:** risk, classification, foreign economic activities, international trade show, foreign business partner, international business contract.*

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічний ризик в умовах ринкової економіки щороку стає все більш непередбачуваним для суб'єктів міжнародної діяльності. Обсяг та рівень ризиків у ЗЕД є відповідно більшим та вищим ніж у інших сферах діяльності підприємства. У зв'язку із складною зовнішньополітичною та внутрішньою економічною ситуацією в Україні суттєво підвищився рівень політичних, валютних та макроекономічних ризиків у ЗЕД. Водночас внаслідок підписання угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом перед українськими виробниками відкриваються нові можливості саме з точки зору посилення присутності на європейському ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з класифікацією ризиків зовнішньоекономічної діяльності, проаналізовано та вивчено в роботах таких закордонних та вітчизняних науковців: А. Євтеєва, Є. Волкодаєвої, Н. Ларіонової, О. Крупицької, Д. Єчкалова, Л. Маханець, С. Подрези, М. Салун, О. Мантур-Чубатої та ін. Розмаїття теоретико-методологічних підходів до дослідження цієї проблеми зумовлює необхідність їх узагальнення. З огляду на відсутність єдиної чіткої системи класифікації ризиків ЗЕД, на наше переконання, потрібно провести ґрунтовне дослідження та класифікацію ризиків, що виникають у зовнішньоекономічній діяльності вітчизняних підприємств, з метою вдосконалення та підвищення ефективності функціонування системи управління ними.

Метою статті є вивчення та узагальнення теоретичних підходів до класифікації ризиків ЗЕД, розроблення власної системи класифікації за обраними ознаками відповідно до цілей наукового дослідження.

Оскільки ризик ЗЕД можна вважати багатофункціональною складовою ризику діяльності підприємства, окремі дослідники та науковці по-різному вирішують проблему визначення сутності ризику ЗЕД. Внаслідок проведеного дослідження існуючих теоретичних підходів, пропонуємо під зовнішньоекономічним ризиком розуміти можливість позитивних та негативних відхилень від прогнозованого бажаного результату прийнятих рішень, пов'язаних з інтеграцією вітчизняного підприємства у світову економіку та здійсненням зовнішньоекономічних угод.

На нашу думку, серед недоліків у формуванні переліку груп та видів ризиків ЗЕД, що трапляються в наукових джерелах, варто відзначити такі:

1) співвідношення категорій «політичний ризик» та «ризик країни». На нашу думку, співвідношення даних категорій є очевидним, оскільки ризики країни за своєю сутністю є значно ширшим поняттям;

2) авторами виокремлено такі ризики, що за своєю сутністю є схожими. Наприклад, валютний ризик і ризик обмінного курсу (при групуванні ці види ризиків можна віднести в одну категорію);

3) ототожнення ризиків та наслідків настання значної кількості ризикових подій (ризик зниження доходності, ризик низької конкурентоспроможності товару, ризик неплатежів тощо);

4) в якості ризиків називаються фактори або джерела ризику. В свою чергу досить розповсюдженим явищем є включення ризиків до переліку факторів та джерел ризику ЗЕД.

Розглянемо існуючі класифікації ризиків зовнішньоекономічної діяльності підприємства. На думку В. Крамаренко та О. Дегтярьова, в операціях на зарубіжних ринках ризик розпадається на дві частини: такий, що викликаний особливостями і подіями в конкретній країні (ризик країни); звичайний комерційний та інвестиційний ризики, що пов'язані з поведінкою контрагентів за операціями. Залежно від можливості підприємства впливати на ризик в науковій літературі існує також поділ ризиків ЗЕД на внутрішні (за Н. Ларіоною – підприємницькі та фінансові) та зовнішні [1, с.10; 2–3].

О. Крупицька ризики експортно-орієнтованої компанії поділяє на умовно некеровані (важкокеровані), некеровані та керовані (регульовані) [4, с.10]. А. Євтеєв вказує на потребу здійснення класифікації зовнішньоекономічних ризиків за видами ЗЕД, сферою виникнення (багаторівнева класифікація: мега-, макро-, мезо-, мікрорівень) та статтями зовнішньоторговельної угоди [5, с.8].

О. Єрмакова, В. Сазонов та П. Вінник у своєму дослідженні виділяють дві групи ризиків ЗЕД: ризики, пов'язані з умовами контракту (підгрупи – за статтями зовнішньоекономічного контракту) та ризики, зовнішні відносно контракту [6, с.36].

Л. Маханець доводить, що для кожного з видів ЗЕД (зовнішньоторговельна, фінансова, виробнича та інвестиційна діяльності) можна виокремити ризики, притаманні даному виду діяльності. Водночас, усі види ЗЕД обтяжені метасистемним ризиком [7, с.8].

Е. Волкодаєва та Л. Ханбікова класифікують ризики при проведенні зовнішньоекономічних операцій за характером обліку та за джерелом виникнення (суб'єктивні та об'єктивні) [8, с.27]. Ризики ЗЕД, на думку О. Лев'якова, варто класифікувати за сферою виникнення, можливістю передбачення та контролю, територією виникнення та сферою прояву [9]. Д. Єчкалов розподіляє ризики за напрямками ЗЕД на залежні й незалежні та здійснює подальшу класифікацію за сферами та секторами [10, с.16]. О. Іващенко серед первинних класифікаційних ознак зосереджує увагу на таких, як час виникнення, характер обліку та характер наслідків [11].

М. Левченко теж бере за основу сфери діяльності, виокремлюючи таким чином три складові внутрішнього ризику ЗЕД – виробничу, фінансову та інвестиційну й відповідно до цього підходу класифікує ризики ЗЕД. До зовнішніх ризиків даний автор відносить політичні, макроекономічні, законодавчі [12].

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що на даний час існує значна кількість підходів до класифікації ризиків, проте досі не розроблено єдину систему класифікації ризиків ЗЕД, яку б можна було застосувати для ефективного управління ними. До принципів класифікації ризиків ЗЕД відносять відповідність цілям підприємства, системний підхід, деталізацію одного порядку для ризикових ситуацій однієї групи та її відповідність цілям класифікації, наявність різноманітних ризиків у певній ризиковій ситуації [13].

Вважаємо, що для здійснення класифікації ризиків ЗЕД досить слушним є застосування підходу «чотирьох етапів класифікаційного процесу зовнішньоекономічних ризиків», сформульованих О. Іващенко: визначення мети дослідження; вибір групи первинних класифікаційних ознак; формування переліку видів ризиків на основі первинної класифікаційної структури; групування отриманого переліку ризиків за іншими класифікаційними ознаками, які є суттєвими для мети дослідження [10].

З огляду на мету дослідження ми обрали такі ознаки класифікації, як відношення до договірного процесу, вид зовнішньоекономічної діяльності та напрямок здійснення зовнішньоторговельних операцій. Розроблена авторська класифікація наведена на рис.1. Вона передбачає розподіл ризиків ЗЕД за ознаками відношення до договірного процесу, вид зовнішньоекономічної діяльності та напрямок здійснення зовнішньоторговельних операцій. Розглянемо кожну групу ризиків детальніше.

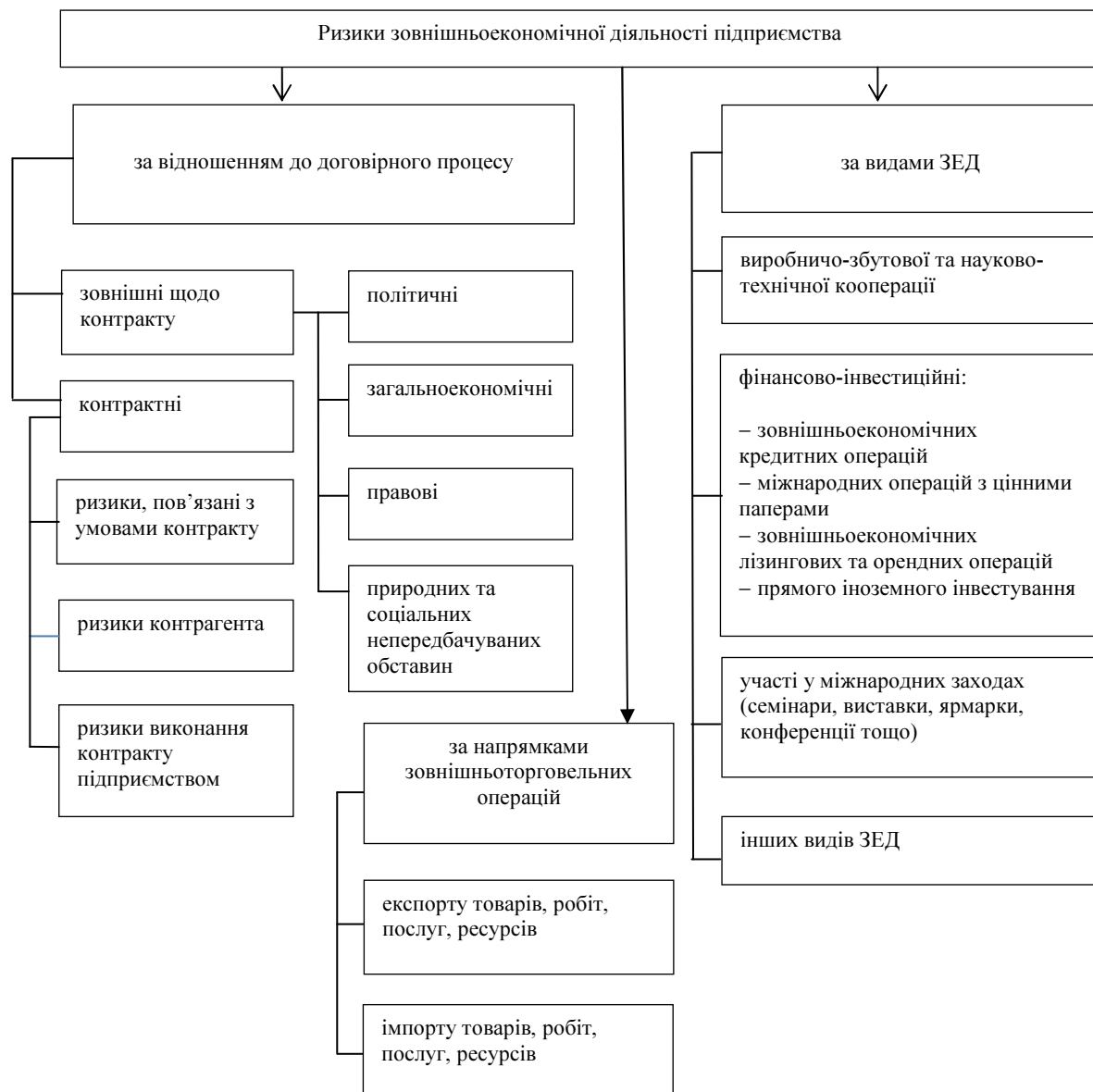

Рисунок 1. Класифікація ризиків зовнішньоекономічної діяльності підприємства

Figure 1. The classification of FEA risks of an enterprise

За відношенням до договірного процесу ризики ЗЕД можна поділити на три групи: ризики, пов'язані з умовами контракту; ризики контрагента; ризики, пов'язані із виконанням контракту підприємством.

Причинами виникнення ризиків, що стосуються умов контракту, є відсутність у контракті усіх необхідних застережень, недостатня підготовка до процесу проведення переговорів та їх тривалість. Як наслідок, зростає ймовірність неприйняття товару, незадоволення потреб споживача, неправильного визначення вартості контракту, труднощів та проблем у процесі виконання зобов'язань за контрактом. Отже, до ризиків, пов'язаних із умовами зовнішньоекономічного контракту, відносимо такі:

1) ризик невірного визначення характеру зовнішньоекономічного контракту (купівлі-продажу, бартерні (товарообмінні), переробки давальницької сировини та оренди);

2) ризики, пов'язані з предметом контракту, кількісними та якісними характеристиками продукції:

– поставки товарів-замінників, запасних частин та витратних матеріалів для проведення монтажу промислового обладнання або технологічних ліній, іншої продукції неналежної якості та кількості, які не володіють необхідними експлуатаційними характеристиками, властивостями, містять шкідливі компоненти у своєму складі;

– невідповідності ваги даним, що зазначені у супровідних документах, у місці розвантаження внаслідок неправильного визначення одиниць виміру;

– додаткових витрат для оплати вартості послуг монтажу промислового обладнання або технологічних ліній.

3) ризики, пов'язані з вимогами щодо упаковки та маркування продукції за зовнішньоекономічним контрактом, підвищення вартості контракту;

– невідповідності упаковки вартості товару, його призначенню, чутливості до вологи та температури, споживчих властивостей, виду транспорту або неврахування його можливої заміни, маршрутів переміщення вантажу, національним особливостям пакування товару країни-виробника і споживача;

– пошкодження чи втрати товару через недотримання вимог до упаковки товару у випадку його зберігання на складах;

– виникнення додаткових витрат, пов'язаних із пакуванням (виникає внаслідок невизначеності вартості пакування одиниці товару та всієї партії товару, послуг пакування, ціни зовнішньої та внутрішньої упаковки);

– неправильного пакування товару;

– невірного трактування права власності на зовнішню упаковку та умов його переходу до споживача;

– неналежного маркування, що не відповідає стандартам країни-імпортера (якщо не вказано назву товару, виробника, дату виготовлення, кінцеву дату зберігання, склад, застереження стосовно безпеки зберігання та використання, можливості наступної переробки або використання внутрішньої упаковки);

4) ризики, пов'язані із ціною товару:

– заниження або завищення ціни товару (виникає внаслідок невизначеності у контракті ціни одиниці товару, виду ціни, механізму її застосування);

– неврахування зменшення ціни одиниці товару залежно від обсягів купівлі-продажу й термінів виконання контракту (про які є домовленість).

5) ризики, пов'язані з умовами поставки та оплати:

– порушення термінів постачання;

– неврахування зменшення суми платежу за поставлену партію товару при проведенні дострокової оплати, попередньої оплати (про які є домовленість);

– перегляду цінової політики контракту залежно від коливань основних світових валют;

– валютних курсових різниць як наслідок невизначеності валюти платежів у контракті;

– вибору форми розрахунків;

– використання відмінних від Інкотермс умов поставки;

б) ризики, пов'язані з пред'явленням рекламацій та застосуванням штрафних санкцій:

- порушення порядку пред'явлення та врегулювання претензій;
- неможливості звернення до арбітражного суду (оскільки не визначено перелік обставин у контракті);
- неповідомлення про звернення до арбітражного суду;
- виникнення додаткових витрат з огляду на місцезнаходження суду;
- неможливості застосування санкцій (якщо не визначено перелік таких умов);
- завищення або заниження сум штрафних санкцій (виникає внаслідок невизначеності механізму та порядку розрахунку суми санкцій у контракті);

7) ризики, пов'язані з визначенням форс-мажорних обставин:

- настання форс-мажорних обставин, не включених до переліку в контракті;
- відсутності механізму звільнення від відповідальності;
- відсутності підтвердження про настання таких обставин;
- ризик неповідомлення про закінчення дії обставин непереборної сили.

Ризик контрагента – це група ризиків, що стосуються вибору закордонного партнера та можуть призвести до затримки, невиконання чи неналежного виконання зобов'язань за контрактом. Причинами виникнення даних ризиків є брак інформації про партнера, мовний бар'єр, національні та культурні особливості. Ризики закордонного контрагента включають:

- маловідомого контрагента угоди (особливо високий ризик при здійсненні експортно-імпорتنих операцій для сторони, яка виконує зобов'язання першою, при експорті давальницької сировини не на адресу контрагента угоди, а третій стороні);
- співпраці через посередника (послуги перевезення, зберігання, комісії, доручення, здійснення розрахунків через агента чи експедитора);
- шахрайства;
- неплатоспроможності контрагента;
- зміни власників або керівництва фірми-контрагента.

До ризиків виконання контракту підприємством можемо віднести такі:

1) виробничі – можливість порушення підприємством контрактних зобов'язань унаслідок зупинки або перерв у процесі виробництва товарів, надання послуг чи виконання робіт за зовнішньоекономічним контрактом, збоїв у постачанні та роботі персоналу, неефективним управлінням у сфері ЗЕД;

2) збутові – виникають при сегментації зовнішнього ринку, виборі його цільового сегменту, розробленні стратегій розподілу, просування стимулювання збуту та ціноутворення;

3) фінансової стійкості та ліквідності – порушення підприємством термінів розрахунків за зобов'язаннями перед закордонним контрагентом та фінансового забезпечення виробничого процесу внаслідок відсутності активів високої ліквідності або незбалансованості фінансових ресурсів підприємства;

4) транспортні – зумовлені вибором невідповідного виду транспорту та транспортного засобу, втрати чи псування товару та упаковки, врахуванням розподілу відповідальності за транспортування у часі між продавцем та споживачем;

5) сертифікації та митного оформлення, виникають унаслідок несвочасної сертифікації товару та помилок у розрахунках акцизів, митних платежів, при порушенні вимог митної документації та у випадку порушення Митної конвенції.

Зовнішні ризики щодо контракту включають такі підгрупи: політичні, загальноекономічні, правові, ризики форс-мажорних обставин.

Політичні ризики – це ризики, що пов'язані із діями державних органів влади країни-партнера, країни місцезнаходження підприємства, а також регіональних та

міжнародних організацій, що безпосередньо чи опосередковано впливають на реалізацію укладених зовнішньоекономічних контрактів.

До політичних ризиків доцільно віднести такі:

1) непередбачуваних подій суспільно-політичного характеру (дострокове припинення повноважень влади, зміна режиму державного правління, війни, революції, заворушення, страйки, протести, етнічні та релігійні конфлікти, громадянська війна);

2) зумовлені політикою національних органів влади:

– політичного характеру (розрив дипломатичних відносин між країнами та міжнародних договорів, конфіскація активів, введення ембарго, зумовлене політичними мотивами відкликання гарантій);

– адміністративного характеру (анулювання ліцензій, перешкоджання здійсненню зовнішньоекономічних операцій, бюрократизм, лімітування іноземних інвестицій);

– макроекономічного характеру (заборона конвертації та переказу коштів за кордон, введення обмежень експорту чи імпорту продукції та ресурсів, радикальні зміни курсу економічної політики держави);

– мікроекономічного характеру (односторонній розрив контракту, несплата за зобов'язаннями, відмова від поставки продукції за контрактом, невиконання постанов арбітражного суду партнером – державним підприємством).

3) ризики, пов'язані з діями міжнародних економічних, політичних та фінансових організацій, регіональних інтеграційних утворень (нові умови торгівлі, міжнародні стандарти, різноманітні санкції, режими заборонних та стимулюючих заходів у міжнародній торгівлі).

Загальноекономічні ризики зумовлені несприятливими змінами в економіці країни партнера, країни підприємства та економічними процесами глобального рівня. До макроекономічних доцільно віднести такі ризики:

1) валютні (курсових різниць), виникають унаслідок коливань валютних курсів у процесі здійснення зовнішньоекономічних контрактів;

2) ринкові, пов'язані з конкуренцією з боку інших виробників, зниженням попиту на товар на обраному зовнішньому ринку, зниженням світових цін на продукцію підприємства, зростанням світових цін на імпортовані ресурси;

3) інфляційні, пов'язані з можливістю зміни реальної вартості інвестованого за кордоном капіталу, а також доходів від здійснення зовнішньоекономічних операцій;

4) інші загальноекономічні ризики, що стосуються рівня економічної злочинності в країні партнера, рейдерства, дефолту країни та ін.

Правові ризики зумовлені національними відмінностями в законодавстві та інших нормативно-правових актах країни партнера, що може призвести до невірного тлумачення та недотримання підприємством встановлених обмежень чи вимог на ринку певної країни. Правові ризики поділяються на: податкові, митні, загальні ЗЕД, сертифікації і стандартизації, загальні господарські.

Крім того, дана група ризиків також пов'язана зі змінами у правовому регулюванні ЗЕД як в країні партнера, так і в країні підприємства-суб'єкта ЗЕД. Детальніше ризики у правовому регулюванні ЗЕД України розглянуто у [14].

Ризики форс-мажорних обставин природно-суспільного характеру – можливість невиконання умов зовнішньоекономічних контрактів зумовлені настанням непередбачуваних стихійних явищ природи, масових епідемій, екологічних катастроф тощо.

Розглянемо детальніше специфічні для кожного виду зовнішньоекономічної діяльності ризики. Ризики виробничо-збутової кооперації – це ризики, пов'язані з

виробництвом та поставкою продукції згідно з технічною документацією, з матеріалів або на обладнанні замовника, проведенням спільних рекламних кампаній, створенням та функціонуванням спільних збутових організацій, збутових мереж, взаємним використанням збутових та складських приміщень, частковою комплектацією імпортованого обладнання, послугами в сфері менеджменту, маркетингу, контролю за якістю, створення спільних підприємств.

До цієї групи ризиків варто також віднести ризик плинності кадрів унаслідок стажування управлінських кадрів на закордонних підприємствах та ризик витоку секретної інформації, розкриття комерційної таємниці підприємства.

Ризики науково-технічної кооперації пов'язані з кооперацією в розробленні конструкцій і технологічних схем, підготовкою та використанням спільних техніко-комерційних пропозицій, послугами технічного консультування, купівлею-продажем ліцензій, патентів, товарних знаків та марок, ноу-хау, інформаційних продуктів, креслень, формул, комп'ютерних програм за кордоном. Крім того, дана група ризиків включає також ризик плинності кадрів унаслідок стажування технічного персоналу на закордонних підприємствах та ризики залежності від закордонного партнера по кооперації.

Фінансово-інвестиційні зовнішньоекономічні ризики – це ризики, що стосуються зовнішньоекономічних орендних, лізингових та кредитних операцій, міжнародних операцій з цінними паперами, прямого іноземного інвестування.

Ризики участі у міжнародних заходах на комерційній основі (виставки, аукціони, торги та ін.) доцільно розподілити на чотири групи:

– вибору міжнародного заходу та форми участі у ньому (ризики невідповідності обраного виду заходу та цілей підприємства, помилкового визначення потенціалу конкретного заходу для підприємства, недостатньої популярності заходу, ризик невірної трактування підприємством умов участі у заході, спільних заявок на участь у міжнародних торгах, аукціонах);

– маркетингові ризики (недостатньої уваги цільової аудиторії до пропозицій підприємства; невірної визначення цільового сегменту відвідувачів, його місткості; неправильної ідентифікації цілей рекламної кампанії; неправильного вибору каналу реклами з огляду на вимоги організаторів, особливості заходу та цільової аудиторії; ризик неефективного розташування, визначення фізичних розмірів та оформлення рекламних матеріалів підприємства; недостатньої або надмірної інтенсивності, обсягу та частоти реклами; неналежного врахування культурних особливостей країн-учасників заходу);

– організаційні ризики (ризик порушення встановлених термінів щодо здійснення окремих робіт із підготовки до участі у заході, в тому числі внаслідок неналежного виконання зобов'язань постачальниками та сторонніми організаціями; неправильного визначення окремих етапів підготовки та проведення заходу, оцінювання їх тривалості та вартості; зміни термінів проведення або скасування заходу; відхилень фактичної вартості участі у міжнародному заході від запланованої);

– ризики персоналу (недостатньої кваліфікації та невірної визначення кількості залученого персоналу підприємства, неправильного визначення стандартів роботи персоналу, недостатньої вмотивованості персоналу, усвідомлення ним суті та значення заходу).

Причинами підвищеного рівня ризиків, що стосуються участі підприємства у міжнародних заходах, можуть бути відсутність або брак досвіду, неналежна підготовка, присутність на міжнародному заході фірм-лідерів, невірне або не цілком вірне

визначення власної конкурентноздатності, брак необхідної інформації про умови конкретного заходу.

Висновки. Існує потреба в проведенні комплексного вивчення зовнішньоекономічних ризиків, їх ідентифікації та систематизації. З цією метою автор запропонував власну концепцію побудови класифікації ризиків ЗЕД. Зазначена класифікація відповідає меті її розроблення, включає найімовірніші ризики, що трапляються у зовнішньоекономічній діяльності підприємств, та дозволяє здійснювати ефективно управління ними.

Conclusions. The conducted research showed that there are the needs of carrying out of the complex FEA risks study, their identification and systematization. For this purpose the author's concept of the FEA risks classification forming is proposed. The classification is up to the aim of its development, contains the most possible risks, which happen in FEA of the enterprises, and enables to manage them effectively.

Використана література

1. Крамаренко, В.И. Страновые риски во внешнеэкономической деятельности: учеб. Пособие [Текст] / В.И. Крамаренко, Н.И. Твердохлебов. – Симферополь: ДиАйПи, 2012. – 251 с.
2. Дегтярева, О.И. Управление рисками в международном бизнесе: учеб. пособие [Текст] / О.И. Дегтярева. – М.: МГИМО-Университет, 2006. – 270 с.
3. Риски и устойчивость внешнеэкономической деятельности предприятий [Электронный ресурс] / Н.А. Ларионова. – Режим доступа: http://www.confcontact.com/20110225/ek1_larion.php
4. Крупицкая, О.С. Методы снижения рисков экспортно-ориентированных компаний: автореферат дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.14 [Текст] / О.С. Крупицкая. – Санкт-Петербург, 2009. – 19 с.
5. Евтеев, А. М. Минимизация рисков во внешнеторговой деятельности: структурно-функциональный подход: автореферат дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.14 [Текст] / А.М. Евтеев. – Ростов-на-Дону, 2006. – 25 с.
6. Єрмакова, О. Щодо мінімізації ризиків експорту української металопродукції [Текст] / О. Єрмакова, П. Вінник, В. Сазонов // Економіст. – 2010. – №3. – С.36–40.
7. Маханець, Л.Л. Моделювання ризику в зовнішньоекономічній діяльності: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.03.02 [Текст] / Л.Л. Маханець. – К., 2002. – 20 с.
8. Волкодаева, Е. Классификация рисков как инструмент подсистемы управления бизнес-процессами внешнеэкономической деятельности промышленных предприятий [Текст] / Е. Волкодаева, Л. Ханбикова // Вестник Самарского государственного университета. – 2013. – №4. – С.26–29.
9. Левяков, О. Риски внешнеэкономической деятельности [Электронный ресурс] / О. Левяков. – Режим доступа: <http://www.src-master.ru/article27188.html>
10. Ечкалов, Д.С. Страхование защиты внешнеэкономических контрактов: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10 [Текст] / Д.С. Ечкалов. – Москва, 2006. – 215 с.
11. Іващенко, О.А. Фінансово-інституційні інструменти управління ризиками у зовнішньоекономічній діяльності: дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01 [Текст] / О.А. Іващенко. – К., 2006. – 195 с.
12. Левченко, М.О. Формування механізму управління ризиками у зовнішньоекономічній діяльності машинобудівних підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 [Текст] / М.О. Левченко. – Хмельницький, 2013. – 249 с.
13. Мантур-Чубатая, Е.С. Характеристика авторской классификации рисков внешнеэкономической деятельности предприятий легкой промышленности [Текст] / Е.С. Мантур-Чубатая // Материалы Международной научно-практической конференции «Экономика. Право. Менеджмент: современные проблемы и тенденции развития» (21 февраля 2012 г.). – Краснодар, 2012. – С.56–63.
14. Свідерська, А.В. Дослідження ризиків у правовому регулюванні зовнішньоекономічної діяльності підприємств [Текст] / А.В. Свідерська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць; ред. кол.: І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С.58–63.